

АЛГОРИТМ ПЕРЕКЛАДУ ЗАПЕРЕЧНОГО ОПЕРАТОРА NOT (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

О.В. Візнюк

Багатоаспектність категорії заперечення дозволяє розглядати цю універсальну мовну категорію як логіко-граматичну (О.І. Шендельс, К.В. Ламіна, В.М. Бондаренко, Е.І. Левінтова, С.А. Ференець та ін.), модальну (О.В. Бондарко, Н.О. Слюсарєва, М.О. Таривердієва, І.А. Басарія, В.В. Михайленко та ін.), комунікативно-прагматичну (А.Д.Бєлова, Р.М.Фахретдинов та ін.), функціонально-семантичну (В.Г. Гак, В.М. Бурчинський, О.М. Голованова, Н.Ю. Головченко та ін.). [5, 6]. Протиставлення принаймні двох взаємовиключних категоріальних явищ є єдиним можливим способом виникнення мовної категорії, єдиною формою її існування [2, 89]. Логічно, заперечення корелює із своєю протилежністю - ствердженням. Це два полярних мовних значення, два протичлени опозиції, які формують єдину категорію – «ствердження-заперечення» у мові, відповідно воно може вважатися мовною категорією.

Заперечення виражене в полінегативній мові, наприклад українській, не завжди має відповідний еквівалент в монологативній мові, наприклад англійській: *Vin nikoli ne stavить nikomu nijakih zapitanь vs He never asks anybody any questions.*. Так, один прислівник *never* повністю заміняє чотири різновиди заперечення: *never = ніколи, не ставить, нікому, ніяких*. Отже, в монологативній мові одне заперечення може заперечувати ціле речення, чого не може бути в полінегативній мові.

В англійській мові, на морфологічному рівні, Р. Кварк вважає, що найбільш широко вживаним заперечним оператором є оператор *not*, який може сполучуватися з будь-яким членом речення, тим самим заперечуючи як предикативний центр, так і інші члени речення [10,37].

Метою нашого дослідження є розроблення системи перекладу англійського заперечного оператора *not* українською мовою. Для цього дослідження було відібрано 1476 речень із тексту оригіналу "Vanity Fair" by William Makepeace Thackeray [12] та 1367 речень із тексту-перекладу «Ярмарок Суєти» Вільяма Теккєра [6].

В англійській мові заперечний оператор *not/n't* та його еквіваленти не/ні в українській мові є аналітичною формою вираження заперечення. По-перше, необхідно провести аналіз дистрибутивних характеристик та його функціонально-семантичних рис.

В англійській мові оператор *not* має таку дистрибуцію:

- перед дієсловом для вираження заперечення слова або виразу – *Vaux + not + V* [8, 745]: *It is probable that we shall not hear of her again from this moment to the end of time...*[10, 4] – *Можливо, ми не почуємо про неї знову від тепер до самого кінця* [4, 2];

- перед займенником, іменником, прикметником та прислівником, виражаючи те ж конотаційне значення, що й перед дієсловом – *not + Pronoun* [8, 745]: *...and not one was sorry that she went away* [10, 12] - *... і ніхто не шкодував, через те, що вона йшла геть* [6, 11];

- з лексемами, які містять заперечні префікси, та словами типу малий, повільний та інші для підсилення заперечення *not + Pres un, in, im + Adv, Adj or not + a little, a slow* [8, 745]: *and where not unfrequently you may flush a tiger* [12, 19] – *і не досить часто можна було сполохати її тигра* [6, 43] *Rebecca laughed at them with a cordiality and perseverance which not a little pleased and softened that good-natured gentleman* [12, 24] – *З жартів містера Седлі Ребека довго й щиро сміялася, що вельми тішило її зворушувало ласкавого добродія* [6, 47];

- перед займенником, іменником, прикметником та прислівником, виражаючи те ж конотаційне значення, що й перед дієсловом *not + Adv* [8, 745]: *For her mother*

being dead, her father, finding himself not likely to recover [12, 10] – Так, як її мати була мертва, а її батько, не почував себе таким, що одужає [6, 9];

- у ролі функціонального слова для заперечення групи слів, яка йому передує *phrase + not* [7]: *Only Joseph doesn't seem to care much whether I love him or not.* [12,15]- але Джозефові, здається байдуже, люблю я його чи ні [6, 39];

- з дієсловом «думати» для заперечення підрядного речення *Vaux + not + think* [7]: *that you don't think our family good enough for you?"* [12, 145] - ... що вважаєш нашу родину не досить гарною для себе? [6, 174];

- не змінюючи значення речення, яке містить ще одне заперечення *Vaux + not + V + Neg* [7]: *Mrs. Bute, I say, could not pass over the Hall governess without making every inquiry respecting her history and character.* [12, 91] – Міс Б'ют, кажу, не могла пропустити повз увагу нову гувернантку в замку і не розпитати як слід, хто вона, звідки і яку має славу [6, 118];

- перед іменником, виражаючи те саме конотаційне значення, що й перед дієсловом *not + N* [8, 745]: *and whether or not young ladies wore powder as well as hoops when presented*[12, 14] – чи накладали, чи не накладали молоді дівчата пудру так само добре, як вони носили обручі при представленні [6, 12];

- перед прикметником, виражаючи те ж конотаційне значення, що й перед дієсловом *not + Adj* [8, 745]: *"Not alone," said Amelia* [12, 14] – «Не сама», - сказала Амелія [6, 12];

- для вираження значення «не більше» *not + Numerals* [7]: *But when Miss Rebecca Sharp and her stout companion lost themselves in a solitary walk, in which there were not above five score more of couples similarly straying,* [12, 52] – Та коли Ребека і її огрядний супутник на відлюдних стежечках, де блукало не більше сотні таких самих пар ... [6, 77];

- для вираження значення «не така» *not + as(so)...as* [7]: *You are not so good to me as dear Amelia* [12, 25] – Ви не такі добрі до мене, як моя люба Емілія [6, 48];

- у виразі «не тільки..., але» *not + only...* [7:] *Now, Miss Amelia Sedley was a young lady of this singular species; and deserved not only all that Miss Pinkerton said in her praise, but had many charming qualities* [12, 3] – Емілія Седлі саме й була такою дівчиною: вона не тільки заслуговувала на всі похвальні слова, що їх міс Пінкертон написала про неї, але й мала багато чудових рис... [6, 27].

Порівнюємо дистрибуцію заперечного оператора *не/ні* та його функції в українській мові [1, 29]:

- дієсловом *не/ні + дієсл.*: *Я тепер не маю сили вам розповісти усе* [6, 178] ... - *I can't tell you now* [12, 148];

- дієприкметником *не/ні + дієприсл.* *Вона переїхала з великого будинку в маленький, зовсім не помітивши зміни* [6, 204] ... - *So she changed from the large house to the small one without any mark or difference;* [12, 173];

- займенником *не/ні + займ.*: ... *і не довіряйте ні собі, ні будь-кому іншому* [6, 205] – *and mistrust yourselves and everybody* [12, 174];

- іменником *не/ні + ім.*: ... *я можу витерпіти убогість, але не ганьбу, зневагу* [6, 161] ... - *"I can endure poverty, but not shame--neglect, but not insult; and insult from--from you."* [12, 132];

- самостійно: *Не тому, що я не люблю сердешної Емілії, ні* [6, 111] ... - *Not that I dislike poor Amelia: who can dislike such a harmless, good-natured creature?* [12, 84].

Як в англійській, так і в українській мовах заперечний оператор *not/не, ні* багатозначний та багатофункціональний. І.В. Корунець зазначає, що для передачі не тільки повного змісту, але й збереження морфологічної, лексичної, синтаксичної й стилістичної структури мови перекладу [2, 17] перекладач може перекладати заперечний англійський оператор *not* українською мовою різними способами.

Далі він говорить про те, що переклад лексичних одиниць заперечної частки *not* може здійснюватися за допомогою дослівного перекладу, якщо збігаються синтаксичні структури обох мов [2, 18]. Тому першим способом перекладу

заперечного оператора *not* українською мовою можна виокремити дослівний переклад. При дослівному перекладі еквівалентом англійського заперечного оператора *not* є українська заперечна частка *не*: *not* > *не*:

Those virtues which characterize the young English gentlewoman, those accomplishments which become her birth and station, will not be found wanting in the amiable Miss Sedley [12, 2] ...

Тих чеснот, які притаманні англійським панночкам, тих рис, які личать дитині з доброго і багатого дому, не бракує і милій міс Седлі [6, 25].

У вибраних прикладах заперечний оператор *not* (*Vaux + not + V*) will not be found перекладається заперечною часткою *не* (*не + дієсл*) у препозиції дієслова *бракувати*.

У зв'язку із різними синтаксичними структурами англійського та українського речення заперечний оператор *not* при перекладі зазнає деяких синтаксичних трансформацій.

- подвійне заперечення: *not* = *не/ні/ні*

Так, у реченнях *Miss Rebecca was not, then, in the least kind or placable [12, 22]. Але Ребека не була ні покірна, ні лагідна [6, 32]* простежується трансформація заперечної частки *not* в постпозиції дієслова *to be* (*V + not*) у подвійне заперечення *не* та *ні/ні* (*не + дієсл. + ні... ні*), із *не* у препозиції дієслова *бути*, а заперечні частки *ні* - у препозиції прикметників *покірна... лагідна*.

- заперечний оператор *не* + заперечний займенник *жодний/жодна*: *Not* = (*не + жодний*)

And so venturing not to say another word, poor Jemima trotted off, exceedingly flurried and nervous [12, 56].

І бідна Джемайма, не зважившись більше сказати жодного слова, вибігла з кімнати, страшенно розгублена й схвильована [6, 26].

У наведених прикладах заперечний оператор *not* у препозиції інфінітива *to say* (*not + Inf*) трансформується в заперечний оператор *не* та заперечний займенник *жодний* (*не + жодний*) в українському тексті.

Наступним способом перекладу заперечного оператора *not* українською мовою є лексико-граматична трансформація:

1) антонімічний переклад: *Not + Pref neg + Adj > Adj*.

After her six years' residence at the Mall, I have the honour and happiness of presenting Miss Amelia Sedley to her parents, as a young lady not unworthy to occupy a fitting position in their polished and refined circle [12, 34].

Після шестирічного перебування Емілії Седлі в пансіоні я діждалася честі й радості відрекондувати її вам як особу, гідну зайняти відповідне становище у вашому вибраному й вишуканому колі [6, 25].

Тут заперечення, яке виражене заперечним оператором *not* та лексемою з заперечним префіксом *un + Adj* (*Not + Pref neg + Adj*) *not unworthy* передається прикметником-антонімом *гідний* (*Adj*) у мові перекладу;

2) перехід одиниці із однієї частини мови в іншу: *not + preposition + N > Adv neg / not + Adj > Adv neg ...*

Darling! not for worlds," said Miss Sharp, starting back as timid as a fawn [12, 17]

Нізащо в світі любонько! – жахнулася Ребека і відсахнулася, мов полохлива серна [6, 40].

Заперечний оператор *not* в англійському реченні вжитий перед препозитивною фразою (*not + preposition + N*) *not for worlds*, у мові перекладу трансформується в заперечний прислівник *нізащо* (*Adv neg*).

The house during her stay assumes a festive, neat, warm, jovial, snug appearance not visible at other seasons [12, 83].

Поки вона гостює, у вашому домі чисто, святково, тепло, весело й затишно, як ніколи [6, 110].

Тут оператор *not* (*not + Adj*) *not visible* трансформується у прислівник *ніколи* (*Adv neg*);

3) елімінація заперечення *not > ∅*.

"*Are they not beautiful, Rebecca?*" [12, 17].

Правда, Ребеко, вони гарні? [6, 40]

Цей приклад містить заперечення, яке має в своєму значенні швидше твердження *are they not beautiful?*, ніж заперечення, і припускає саме стверджувальну відповідь *вони-гарні? > вони гарні!* А при перекладі українською мовою таке заперечення елімінується і речення трансформується із заперечного у стверджувальне.

4) трансформація неповної форми заперечення в повну форму заперечення: *phrase + not > не + дієсл.*

How Miss Sharp lay awake, thinking, will he come or not tomorrow? need not be told here [12, 35].

Що Ребека не спала й думала, прийде Джоз завтра чи не прийде, можна й не згадувати [6, 58].

Неповна форма заперечення мови-оригіналу, яка виражається тільки заперечною часткою *not* (*will he come or not*) у мові-перекладу перетворюється у повну форму заперечення *не прийде*, яке виражене заперечною часткою *не* та дієсловом *приходить*.

Тому загальна схема засобів перекладу заперечного оператора *not* з проаналізованих прикладів відображається у таблиці 1.

Таблиця 1 - Система засобів перекладу заперечного оператора *not* з англійської мови на українську

Спосіб	Англ. мова	Укр. мова
Дослівний переклад	Not + V Not + N Not + Adj Not + Adv	Не/ні + дієсл. Не/ні + ім. Не/ні + прикм. Не/ні + прися.
Синтаксична трансформація: а) подвійне заперечення	Not + V Not + N Not + Adj Not + Adv	не + дієсл. + ні...ні не + дієсл. + ні...ні не + дієсл. + ні...ні не + дієсл. + ні...ні
б) заперечний оператор + заперечний займенник	Not + V Not + N Not + Adj Not + Adv	не+жодний/жодна не+жодний/жодна не+жодний/жодна не+жодний/жодна
Лексико-граматичний: а)антонімічний переклад	not + prefix neg + adj/ adv	прикм./прися.
б) перехід із однієї частини мови в іншу	Not + V Not + N Not + Adj Not + Adv	заперечні прися.: нізащо, ніколи та ін. заперечні прися.: нізащо, ніколи та ін.
в)елімінація заперечення	Not +V Not +N Not +Adj Not +Adv	∅ ∅ ∅ ∅
г) трансформація неповної форми заперечення у повну	phrase + not	не + дієслово

Структурні, лексичні та граматичні відмінності англійської та української мов стали підставою виокремлення алгоритму перекладу заперечного оператора *not*: дослівний переклад (65%), синтаксична трансформація (13%) (подвійне заперечення (7%), заперечення + заперечний займенник (5%)), лексико-граматична трансформація (22%) (антонімічний переклад (17%), трансформація однієї частини мови в іншу (3%), елімінація заперечення (1%), трансформація неповної форми заперечення у повну (1%)).

Отже, англійський та український заперечний оператор *not/не, ні* багатозначний та багатофункціональний і виділяється як модальний оператор заперечення. Він відіграє функцію прислівника і може сполучатися з головними частинами мови (дієслово, іменник, прикметник, прислівник).

SUMMARY

The article deals with the investigation of the algorithm of the negative operator not translation into Ukrainian. Such ways of translation as word-for-word translation, syntactic transformation (double negation, negation + negative pronoun), lexico-grammatical transformation (antonym translation, transformation of one part of speech into the other one, negation elimination, transformation of the negation contracted form into complete negation form) were revealed in the course of investigation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Англо-український словник: У 2 т. Близько 120 000 слів / Склав М.І. Балла. – К.: Освіта, 1996. – Т. 2. – 712с.
2. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2001 – 448 с.
3. Михайленко В.В. Понятійна категорія заперечення: структура вираження у діяхронії // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – 2003. – Вип. 155. – С. 103-108.
4. Михайленко В.В. Сполучуваність оператора заперечення // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції “Слов’яни: історія, мова, культура” / За заг. ред. Ю.О. Шепелява. – Том I. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – 224с.
5. Підпригора Ю.Г. Функціональна характеристика заперечення в системі дієслівних перифраз сучасної іспанської мови: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05. - Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2001. – 19 с.
6. Теккерей В. Ярмарка сусти: Роман (Кн. I). / Перекл. з англійської О. Сенюк. – К.: Дніпро, 1979. – 405с.
7. Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S. and Finegan E. Longman Grammar of Spoken and Written English. London: Longman, 1999. – 356p.
8. Longman Dictionary of Contemporary English. – London: Longman, 1992. – 1303p.
9. Merriam dictionary. Електронний варіант.
10. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. – Edinburgh Gate, Harlow: Longman, 2000. – 1779p.
11. Murphy Raymond Essential Grammar in Use. - Cambridge: CUP, 2002. – 350p.
12. William M. Thackeray. Vanity Fair. – London: Penguin books, 1994. – 672p.

Надійшла до редакції 19 лютого 2007 р.